

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Taipale, Joonas

Title: Tove Janssonin "Näkymätön lapsi" ja sosiaalinen peilaaminen

Year: 2016

Version: Published version

Copyright: © 2016 Therapeia-säätiö

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Taipale, J. (2016). Tove Janssonin "Näkymätön lapsi" ja sosiaalinen peilaaminen. *Psykoterapia*, 35(1), 20-32.

Tove Janssonin ”Näkymätön lapsi” ja sosiaalinen peilaaminen

Artikkeli käsittelee nähyksi tulemisen kokemusta ja sen keskeistä asemaa itseyden muodostumisessa. Artikkelin punaisena lankana toimii Tove Janssonin tarina ”Näkymätön lapsi” (1962), ja sitä lähestytään filosofian, kehityspsykologian ja psykoanalyysin näkökulmista. Artikkeli jakautuu johdantoon ja kolmeen osioon. Johdanto tiivistää Janssonin tarinan. Ensimmäinen osio, ”diagnostiikka”, käsittelee sosiaalisen näkymättömyyden eri merkityksiä. Toinen osio, ”etiologia”, selvittää mitkä kehitykselliset tekijät usein johtavat sosiaaliseen näkymättömyyteen. Kolmas ja viimeinen osio, ”terapia”, tulkitsee Janssonin tarinaa intensiivisen terapiaprosessin vertauskuvana. Artikkelin hyödyntää erityisesti Donald Winnicottin, Heinz Kohutin ja Veikko Tähkän ajattelua. Lisäksi se ammentaa myöhemmästä kehityspsykologiasta ja filosofiasta.

Johdanto: Näkymättömän lapsen tarina

”Näkymättömän lapsen” tarinassa Tuu-tikki tuo Muumitaloon tytön, joka on muuttunut näkymättömäksi. Tuu-tikki selittää, että tytön kauhistuttava täti on hoitanut tyttöä vasten tahtoaan; vaikka täti ei ole kaltoinkohdellut tyttöä fyysisesti, hän on suhtautunut tähän armottoman tunnekylmästi ja murskaavan ironisesti. Tyttö on siten elänyt pitkään ilmapiirissä, jossa häntä ei ole haluttu, ja tämän seurauksena hän on muuttunut näkymättömäksi. Tyttö ei myöskään puhu. Hänen ainoa aistein havaittava osansa on pieni hopeinen kello, jonka täti on ripustanut hänen kaulaansa tietääkseen missä hän milloinkin kulkee. Täti on lopulta ilmoittanut, ettei koe olevansa velvollinen huolehtimaan sukulaisista, joita ei edes näe. Tuu-tikki on siksi hakenut tytön tädin luota: hän kertoo tuovansa tytön Muumitaloon, jotta he voisivat tehdä hänet jälleen näkyväksi.

Ennen poistumistaan Tuu-tikki kertoo Muumeille, että tytön nimi on Ninni; Muumit hän

esittelee Ninnille tämän uutena perheenä. Muumit ovat ymmärrettävästi hämmentyneitä odottamattomasta tilanteesta, mutta he eivät silti hetkeäkään epäröi ottaessaan tytön hoiviinsa. Muumimamma torjuu miehensä ehdotuksen, että lääkäriillä käyminen saattaisi auttaa tyttöä; hän arvelee, että kyseessä on pikemminkin psykologisen dynamiikan kuin lääketieteen asia – Ninni ehkä ”haluaa olla näkymätön”. Muumimamma vie Ninnin yläkeran vierashuoneeseen ja tekee parhaansa jotta tämä tuntisi olonsa tervetulleeksi ja turvallisiksi. Toivotettuaan Ninnille hyvää yötä hän kapuaa alakertaan ja kaivaa esiin isoäitinsä muistiinpanot ”luotettaviksi osoittautuneista kotilääkkeistä”. Hän löytää ”monimutkaisen reseptin”, jonka hänen isoäitinsä on lisännyt vanhalla iällä, ja alkaa valmistaa sitä.

Seuraavana aamuna Ninnin ”tassut” ovat tulleet näkyviksi. Muumipeikon mainitessa Ninnin kauhistuttavan tädin, tassut häipyvät näkyvistä, mutta kun puheenaihe vaihtuu, tassut ilmaantuvat jälleen. Samoin puutarhassa,

hiukan myöhemmin, kun Ninni vahingossa pudottaa omenahillopurnukan ja muiden katseet kääntyvät häntä kohti, tassut jälleen häipyvät näkyvistä; mutta Muumimamman vakuuttaessa hänet siitä, ettei ole mitään hätää, tassut tulevat jälleen näkyviksi, ja samalla ilmaantuvat hänen jalkansa ja mekon alaosa. Illalla Muumimamma ompelee uuden mekon Ninnille, joka seuraavana aamuna lausuu ensimmäiset sanansa, joskin vain hädin tuskin kuuluvalla äänellä: ”Kiitos.”

Ninni on silmiinpistävän tottelevainen ja mukautuvainen lapsi, joka tekee asiat hyvässä järjestyksessä, odotusten mukaisesti. Esimerkiksi aamiaisen jälkeen hän pyytämättä pesee omat astiansa ja laittaa ne astiakaappiin kuivumaan. Ninnin mukautuvuudella on kuitenkin varjopuolensa: Muumipeikon kysyessä osaako tämä jotain hyviä leikkejä, Ninni vastaa, että hän on vain *kuullut* leikkimisestä. Ninni oppii nopeasti leikkien säännöt, noudattaa niitä, ja sanoo vakavasti: ”Miten hauskaa”. Kaiken aikaa muista tuntuu, että Ninni leikkii vain kohteliaisuudesta tai tunnollisuudesta – ei huvikseen. Hän ei myöskään koskaan naura. Pikku Myy, omaan suorasukaiseen tapaansa, hermostuu ja tivaa Ninniltä: ”Eikö sinussa ole yhtään eloa? Haluatko, että mottasen sinua nenään?” Kun tyttö vain vaatimattomasti vastaa, ettei mielellään haluaisi kōniinsä, pikku Myy sanoo uhkaavasti: ”Sinä et koskaan saa omia kasvoja, ellet opi tappelamaan. Usko minua!” Pikku Myy on tavallaan oikeassa, kuten myöhemmin huomataan, mutta tässä vaiheessa Ninni vain myötäilee ja perääntyy: ”En tietenkään.”

Päivä toisensa jälkeen Ninni seuraa Muumimammaa kaikkialle; hänen kasvonsa ovat edelleen näkymättömät, eikä muutosta parempaan ole näköpiirissä. Päätöskohtauksessa Muumiperhe menee uimarannalle tapaamaan Tuu-tikkia. Ninni katsoo merta ja vaikuttaa hättäännyneenä: hän näkee meren ensimmäistä ennen ja sanoo, että se on ”liian suuri”. Ratkaiseva käänne tapahtuu, kun Muumipappa iskee pojalleen silmää ja alkaa hiipiä Muumimammaa kohti, joka seisoo laiturilla kasvot merelle päin – ikään kuin työntääkseen tämän mereen lasten huvitukseksi. Pappa ei todella aio tehdä

näin, tarina paljastaa, mutta tältä se ulkopuolelta näyttää. Loppu on parasta lainata:

”Mutta ennen kuin hän ehti perille, kuului kiljahdus, punainen salama lensi yli laiturin. Isä kirkaisi ja pudotti hattunsa mereen. Ninni oli upottanut pienet näkymättömät hampaansa isän häntään, ja ne olivat terävät. – ’Hyvä, hyvä!’ Myy huusi. ’Minä itse en olisi osannut tehdä tuota paremmin!’ Ninni seisoi laiturilla ja punaisen tukan alta näkyivät pienet pystynokkaiset, vihaiset kasvot. Hän sähisi isälle kuin kissa. – ’Uskallapas vain heittää hänet suureen, kauheaan mereen!’ hän huusi. – ’Hän näkyy, hän näkyy!’ huusi Muumipeikko. ’Hänhän on suloinen!’”

Muumipappa luonnollisesti suuttuu joutuesaan purruksi, mutta poimiessaan hattuaan merestä hän vahingossa tipahtaa sinne itseen. Tällöin Ninni alkaa nauraa, niin että koko laiturirämisee. Hämmästynyt Tuu-tikki sanoo Muumimammalle: ”Te olette muuttaneet lapsen, niin että hän on pahempi kuin Pikku Myy. Mutta pääasiahan on, että hän näkyy.” Tarina päättyy Muumimamman vaatimattomiin sanoihin: ”Se on kokonaan isoäidin ansiota.”

• • • • •

Kaikessa lyhykäisyydessään Janssonin tarina on sosiaalista *näkymättömyyttä* käsittelevä moniulotteinen kokonaisuus: se analysoi näkymättömyyden ”diagnostiikkaa”, ”etiologiaa” ja ”terapeuttista hoitoa”. Käsillä oleva artikkeli rakentuu vastaavasti kolmeen osioon. Selvitän ensin sitä, missä merkityksissä ihmiset voivat olla näkymättömiä toisilleen ja itselleen (luku 1). Lähestyn sitten tarinan nostattamia etiologisia kysymyksiä Winnicottin peilifunktioiteorian valossa (luku 2). Kolmanneksi jäsennän Ninnin oleskelua Muumitalossa vertauskuvana psykoterapiaprosessille, hahmotan psykoanalyttisia tulkintoja tarinalle, ja selvitän, miten sosiaalinen näkyvyys voi rakentua uudelleen (luku 3).

1. Diagnostiikka: Pinnallinen ja perustava näkymättömyys

Mikä Ninnissä oikeastaan on näkymättömyyttä? Yksi näennäisen ilmeinen vastaus voidaan heti sulkea pois: hänen kehonsa. Ninnin ruu-

miillinen ulkomuoto, ulkonäkö, ei toki ole näkyvässä, mutta hänen ruumiillinen toimintansa ja läsnäolonsa sen sijaan ovat. Ninnin peratessa sienä saapumisiltana kaikki näkevät, kuinka ”hänen näkymättömät käpälänsä” puhdistivat sienet mullasta ja neulasista; Muumipeikko näkee hänen juovan kahvia ja kantavan astioita; puutarhassa hän pudottaa hillopurkin; ja hopeinen kello hänen kaulassaan kilisee hänen liikkueessaan. Ninni selvästikin vaikuttaa fyysiseen maailmaan (ja fyysisessä maailmassa), ja muut ovat selvillä hänen ajallis-paikkallisesta sijainnistaan. Siksi olisi harhaanjohtavaa yksinkertaisesti sanoa, että hänen ruumiinsa tai kehonsa on näkymätön.

Ninni ei ole myöskään ”mieletön” olento: hän näyttää epäröivän ennen astumistaan Muumitaloon, hän *reagoi nolostuen* pudottaessaan hillopurkin, hän *ymmärtää kieltä*, hän on *selvillä sosiaalisista normeista*, ja niin edelleen. Mikä hänessä sitten on näkymätöntä; mikä hänestä muiden silmissä uupuu?

Ninni ei koskaan pyydä mitään; hän ei ilmaise toiveita, haluja, aggressiota tai mielipiteitä. Hän toimii aina ohjeiden ja odotusten mukaisesti; hän ei koskaan ole eri mieltä kenenkään kanssa; hän ei koskaan improvisoi tai osoita luovuutta. Pikku Myy osuu oikeaan kysyessään Ninniltä: ”Eikö sinussa ole yhtään *eloa*?”¹ Vaikka Ninni on epäilemättä ”elossa” biologisessa, orgaanisessa merkityksessä, hän vaikuttaa jotenkin irralliselta oman elämänsä suhteen. Mikään hänessä ei yksilöi häntä *jonakuna tietynä*: hän on kuin kenen-tahansa aavemainen ruumiillistuma, anonyymi henkilö X ilman yksilöivää sisältöä. Hän mukautuu normeihin ja odotuksiin, jotka hänelle asetetaan ulkopäin (ks. Laajarinne 2009, 165–171); hän ei ole ympäristön suhteen aktiivinen vaan passiivinen, hänen toimintansa on täysin ympäröivän todellisuuden määrittämää – ja Jansson kuvaa Ninnin toimintaa usein passiivimuodossa (esim. ”koppen seglade ensam ut i köket och tvättades och ställdes in i skåpet”). Viimeiseen kohtaukseen saakka näkymättömissä (ja kuulumattomissa) on Ninnin spontaanius ja luovuus, hänen aktiivinen minuutensa, hänen oma tahtonsa.

On syytä painottaa, että Ninni on nimen-

omaan näkymätön eikä vain *huomaamaton*. Muumit, jos jotkut, tunnistaivat Ninnin luovuuden ja spontaaniuden, jos se olisi nähtävissä – he *haluaisivat* nähdä hänet. Mutta Ninniä ei voi nähdä. Tätä voidaan valaista erottamalla *pinnallinen* ja *kokonaisvaltainen* näkymättömyys ja tarkastelemalla niiden välistä suhdetta.

Arkielämässä monet havaintokentässämme tulevat ja menevät ihmiset sulautuvat tavalla tai toisella ”maisemaan”. En tässä kohtaa tarkoita tapauksia, joissa joku ei *aistimellisen asetelman* vuoksi nouse esiin havaintokentässämme (kuten esimerkiksi silloin, kun yritämme tuloksetta etsiä tuttavaamme suuresta ihmisjoukosta). Ajattelen pikemminkin tapauksia, joissa huomion kiinnittämisellä on kyllä riittävät aistimelliset edellytykset, mutta joissa joku ei tästäkään huolimatta hahmotu osana sosiaalista ympäristöämme. Tällaiset kokemukset ovat hyvin arkipäiväisiä: hajamielisyydessämme saatamme unohtaa tervehtiä tuttavaamme tai työtoveriamme juhliassa; olemme tottuneet välinpitämättömästi ohittamaan romanikerjäläiset kadulla; käymme yleensä väivatta julkisessa vessassa vaikka paikalla olisi vastakkaista sukupuolta oleva siivooja; ja joskus me painokkaasti katsomme kiistakumppanimme läpi ja näin ilmaisemme halveksuntaa hiukan samaan tapaan kuin rasistinen henkilö, joka katseellaan korostetusti ohittaa eri rotua olevan ihmisen. Sikäli kuin toiset ihmiset kuitenkin kaiken aikaa erottuvat ”yksittäisinä, helposti tunnistettavina objekteina subjektin havaintokentässä”, heidän näkymättömyytensä on ymmärrettävä ”sosiaalisena tosiasiana”, joskaan kohdehenkilöt eivät ole näkymättömiä vain metaforisessa mielessä: he saattavat *tuntea* tulevansa ylenkatsotuiksi (Honnet 2001, 112–113). Toisin sanoen se, että jää joltakulta havaitsematta, on konkreettinen kokemus.

Tapaa, jolla Ninni on näkymätön, voidaan lähestyä esimerkin kautta. Ajattele kokemustasi tarjoilijasta nauttiessasi ystäväiesi kanssa illallista hyvässä ravintolassa. Tarjoilija on jossain määrin kehollisesti ja ”funktionaalisesti” läsnä: vaikka olet syventynyt keskusteluun, totunnaisesti nojautut taakse, kun lautasesi haetaan tai kun sinulle tarjoillaan lisää viiniä, mutta muuten tarjoilija jää melko näkymättömäksi –

ja mitä enemmän näin, sitä saumattomampi on illalliskokemuksesi. Ideaalitapauksessa on kuin ”näkyvät kädet” valmistaisivat ja tarjoilisivat ruoan ja juoman eteemme, sillä välin kun nautimme pöytäkeskustelusta keskeytyksettä. Janssonin *Taikatalvi*-kirjassa on kohta, joka sopii hyvin kuvaukseksi tällaisesta läsnäolosta. Muumipeikko vierailee Tuutikin luona uimahuoneessa, ja ”näkyvät kädet” kantavat hänen takkinsa nauaan, tarjoilevat ruoan, ja tuovat hänelle sukat kun alkaa tulla kylmä. Kun Muumipeikko kysyy Tuutikilta näistä näkyvistä palvelijahahmoista, jotka täyttävät hänen tarpeensa, Tuutikki vastaa, ettei heistä pidä kysellä liikoja, koska heillä on omat salaisuutensa. Kääntäen tämän voisi tulkita niin, että jos palvelijasta (tai tarjoilijasta) tietää liikoja, niin tämä ei enää voisi kunnolla sulautua funktoonsa – ajattele miten illalliskokemuksesi vaikuttaisi se, että tietäisit jotain henkilökohtaista tarjoilijasta tai tuntisit hänet entuudestaan: sinun olisi vaikeampaa ohittaa hänet sosiaalisesti ja siten illallistaa keskeytyksettä. Ideaalitapauksessa tarjoilija sosiaalisena vertaisena ei ikään kuin ”ole paikalla”, mutta hänellä (kuten *Taikatalven* näkyvillä päästäisillä) on silti oma yhteisönsä verhojen takana. Tarjoilijan läsnäolo tulee tässä mielessä lähelle sitä, mitä Veikko Tähkä on kutsunut funktionaaliseksi objektiksi: ”Objekti ei kokemuksellisesti ole vielä yksilöllinen henkilö vaan joukko funktioita, mikä jättää objektin koetun affektiivisen luonteen kokonaan riippuvaiseksi sen kulloisenkin toiminnan tyydyttävästä tai turhauttavasta luonteesta” (Tähkä 1993, 76).

Tarjoilijan sosiaalinen näkyvyys on kuitenkin vain suhteellista, pinnallista: se kuuluu hänen ammatilliseen rooliinsa, jonka omaksumisessaan hän väliaikaisesti ja vapaaehtoisesti sitoutuu kätkemään muut sosiaaliset ulottuvuutensa (ks. Taipale 2016). Suhteellisuus tekee hänen roolistaan psykologisesti siedettävän. Kuullessaan pöytäkeskustelun tarjoilija pidättäytyy osallistumasta, vaikka hänellä olisikin mielipide asiasta. Mutta vaikka tarjoilija ei tässä mielessä näytä itseään asiakkailleen, hän on eri mielessä läsnä esimerkiksi työtovereilleen, perheelleen ja ystävilleen. Tämä *sosiaali-*

nen potentiaali kulkee hänen mukanaan myös hänen tarjoillessaan; se on kuin tukipilari tai perusta, johon hän voi alituisesti nojata. Vaikka tarjoilija kokisi arvottomuutta *tarjoilijana*, hän ei välttämättä koe arvottomuutta työtoverina, ystävänsä, vanhempana, puolisona, jne.

Yleisemmin ilmaistuna: vaikka meidät nähtäisiin painokkaasti jonkin tietyn funktionne valossa, me normaalisti koemme olevamme (potentiaalisesti) muutakin. Tässä valossa se, mitä Ninnille tapahtuu hänen pudottaessaan hillopurkin, on merkillepantavaa. Ninni ymmärtää, että toisten silmissä hän tällöin epäonnistuu tämänhetkessä funktiossaan, mutta Ninnillä ei näytä olevan yllä mainittua sosiaalisen potentiaalintuntoa, johon hän voisi epäonnistuessaan tukeutua. Hauraassa tilassaan Ninni ei kykene luottamaan siihen, että vaikka hänet nyt nähdään epäonnistujana, hänet voidaan nähdä myös myönteisessä valossa. Hän on sienten puhdistaja, purkkien kantaja, kahvin juoja, leikkiveri, jne., mutta syventyessään yhteen näistä funktioista, hän ei näytä olevan kosketuksissa muihin mahdollisiin funktioihinsa, ja siten epäonnistuessaan hän putoaa loputtomasti ja häipyä sosiaalisesta maailmasta kokonaan. Toisin kuin tarjoilijan kohdalla, Ninnille näkyvyys ei ole poikkeus vaan sääntö: tarjoilija on *näkyvyyden* väliaikaisesti ja suhteellisesti, Ninni on päin vastoin *näkyvä* vain väliaikaisesti ja suhteellisesti, ainoastaan kulloisenkin funktionensa kautta.

2. Etiologia: Väärin nähtävä peili

Arkielämässä toiset ihmiset toimivat meille *peileinä*: meihin kohdistuva verbaalinen palaute, meihin kohdistuvat eleet, reaktiot, ilmeet ja äänenpainot, niin selkeät kuin huomaamattomatkin, informoivat meitä jatkuvasti siitä, mitä me muiden silmissä vaikutamme. Toisten kasvoilla voimme arvostuksen ja neutraalin hyväksynnän ohella havaita myös esimerkiksi syytöstä tai halveksuntaa. Toisaalta toisten kielteinen suhtautuminen voi ilmetä myös meihin kohdistuvien eleiden uupumisena. Näiden välistä eroa on syytä painottaa: *negatiivinen peillautuminen*, siis se että meidät nähdään negatiivisessa valossa, on eri asia kuin pei-

lautumattomuus, siis se että meitä itseämme ei nähdä lainkaan. Näytän seuraavassa miten Ninnin ongelmat pohjautuvat molempiin. Tätä varten on syytä selvittää, kuinka sosiaalinen olemassaolon tunne normaalisti muodostuu.

Kehityksen varhaisimmissa vaiheissa vauvan eloonjääminen on riippuvaista riittävästä hoi- vasta, ja kehitys alkaa tässä mielessä ”absoluuttisen riippuvuuden” tilasta. Suosiollisissa olosuhteissa hoitaja vastaa lapsensa tarpeisiin, ja riittävän yhtenäisen toiston myötä lapsi alkaa kokea, että hänen tarpeillaan ja spontaaneilla yllykkeillään on merkitystä: niistä seuraa jotakin, ja ne ovat siten *todellisia*. Itseyden kehitys alkaa siis hyvin haavoittuvaisesta tilasta: se, alkaako oma itse hahmottua sosiaalisesti todellisena yksikkönä riippuu ympäröivistä, vauvan tunne-elämää peilaavista ihmisistä. Normaalisti vauva hiljalleen vakiinnuttaa kokemuksen siitä, että hänen ruumiilliset tunteuksensa, esimerkiksi näläntunne, voidaan kokemuksellisesti *jakaa* muiden kanssa. Kehityopsykologiassa puhutaan tässä yhteydessä ”kahdenvälisestä jaetusta huomiosta” (*dyadic shared attention*) (ks. Reddy 2008, 90–): hoitajansa elekielestä vauva hiljalleen oppii, että se, mitä hän paraikaa tuntee, on sama kuin se, mitä hoitaja paraikaa havaitsee. Vauvan elämyksellinen ”sisäisyys” saavuttaa tällaisten kokemusten toistumisen myötä ”ulkoisuuden”, reaalisen olemassaolon, minkä seurauksena vauvan tunteet hahmottuvat hänelle itselleen uudella tavalla todellisina.

Vauva voi toisaalta tulla peilatuksi vain osittain: hoitaja voi elekielellään ilmaista että vauva on kyllä nähty, mutta peilauksen laatu määrittää paljolti sen, mikä vauvassa hahmottuu toisille näkyvänä. Ajattele esimerkiksi vauvaa, joka on nälkäinen ja itkee: jos hoitaja on väsynyt ja ärsyntynyt itkemisestä, hänen ilmeensä saattavat viestittää vauvalle, että tämän itku on kyllä havaittu, kuitenkin viestittä-mättä että vauvan *näläntunne* on havaittu: ”No mitä nyt? Aina sinä vain itket siinä!” Se, mikä näin ollen korostetusti peilaantuu, on vauvan tunteen ulkoinen ilmaus – ei tunne itse. Kun hoitaja sen sijaan kykenee pysymään avoimena vauvansa tunteille ja tarpeille, ja ikään kuin näkee itkun ”tuolle puolen”, hänen eleensä ja

reaktionsa vahvistavat vauvalle, että tämän subjektiivinen tuntemus (nälkä) on nähty ja otettu huomioon. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että ensimmäisessä tapauksessa jaetun todellisuuden status myönnetään vauvan *kehölle* (kuuluvalle ja näkyvälle itkulle), jälkimäisessä tapauksessa vauvan *mielelle* (nälän tunteelle). Riittävän hyvä hoitaja antaa vauvan ymmärtää, että tämä ei ole vain itkevä vauva vaan myös nälkäinen vauva, ja yhtenäinen peilaaminen näin mahdollistaa lapsen mielen ja ruumiin yhtenäisen kehityksen. Vauva enenevästi ymmärtää, että *hänellä itsellään*, hänen subjektiivisilla tunteillaan ja impulsseillaan, on sosiaalista potentiaalia, joka voidaan turvallisesti tuoda esiin.

Kuten sanottu, yhtenäinen kehitys ei ole tässä suhteessa kuitenkaan itseäänselvyys: hoitajan peilaaminen saattaa olla riittämätöntä, mikä on omiaan vääristämään lapsen itseyden tunteen kehitystä. Jos sisäiselle ei anneta kasvutilaa, saattavat ulkoiset seikat painottua, ja jos taas ulkoiselle ei anneta arvoa, saattaa lapsi ikään kuin perään-tyä sisäänpäin, sulkeutua. Ninnin tapaus on erityisen traaginen koska häneltä *molemmat reitit* on suljettu.² Tuu-tikki kuvaa Ninnin tättiä seuraavin sanoin:

”Tiedättehän, että jos jotakuta säikäyttää kovin usein, hän muuttuu helposti näkymättömäksi. – – Ninniä säikäytteli pahasti sellainen tätti, joka oli ottanut tytön hoiviinsa vaikkei pitänyt hänestä. Tapasin tädin, ja hän oli kauhea. Ei vihainen, käsitättekö, sellaisenhan voi ymmärtää. Hän oli vain jäätävän kylmä ja ironinen. – – Tätti oli ironinen aamusta iltaan. Lopulta lapsen ääriviivat alkoivat häipyä ja hän muuttui näkymättömäksi.”

Tätinsä silmissä Ninni on ollut *persona non grata*: häneen on suhtauduttu tunnekylmästi, peilaamatta hänen spontaania sisäisyytään, ja toisaalta hänen ulkoisesti näkyviä toimintojaan on peilattu negatiivisesti, korostetun välinpitämättömästi (ironisesti). Sadistisen tätinsä vaikutuspiirissä Ninnin itseyden tunne (*sense of self*) ja itsetunto (*self-esteem*) eivät siksi ole päässeet kehittymään, voimistumaan, eivätkä vakiintumaan.

Kuten yllä oleva lainaus antaa ymmärtää,

Ninnin traumatisoituminen on kahden tekijän syytä. Ensimmäinen tekijä on Ninnin tädin tunnekylläisyys: Ninnin spontaanit yllykkeet eivät ole löytäneet tädistä peilaavaa pintaa, kaipupohjaa tai ”yhteistä virettä” (*attunement*). Tunnekylläisyyden kehitykselliset vaikutukset ovat hyvin tunnettuja. Niin kutsuttujen *still face*-kokeiden (ks. Tronick ym. 1975) pohjalta on käynyt selkeästi ilmi, että kun hoitaja on virittynyt ja antautunut vuorovaikutukseen tuo myös vauva luontevasti esiin omat mielenliikkeensä, mutta kun hoitaja irtautuu vuorovaikutuksesta, keskeyttää lapsen eleisiin ja ilmeisiin mukautumisen, ja vain katsoo vauvaa ilmeettömästi, vauva ensin hämmentyy, ehkä yrittää houkutella hoitajaa ”takaisin”, ja pian itsekin vetäytyy psyykkisesti. Jos sisäisellä ei näytä olevan merkitystä tai vaikutusta ulkoisessa ympäristössä, ei ole mitään syytä tuoda sitä esiin. Kokeessa hoitaja lopulta alkaa jälleen reagoida lapsen eleisiin ja ”palaa” vuorovaikutussuhteeseen (vaikka olikin fyysisesti läsnä koko ajan), ja vauva on silminnähden ilahtunut ja heittäytyy itsekin taas ilmaukselliseen vuorovaikutukseen. Kuvittele, että Ninnin tavoin näkisit aina vain ilmeettömiä kasvoja: ilosi ja surusi eivät näyttäisi herättävän ulkopuolellasi mitään reaktiota. Tilanne olisi sietämätön. Jos hoitajan kasvot eivät reagoi, ”peili on tällöin joltain *mitä* voidaan katsoa, mutta ei joltain *mihin* voidaan katsoa” (Winnicott 1971, 152). Kasvaessaan tällaisen ambivalentin peilin edessä, Ninnin käsitys hänen omasta subjektiivisuudesta on vääristynyt: hänen hoitajansa ei ole vahvistanut hänen sosiaalista olemassaoloaan (ks. Winnicott 1971, 151). ”Jäätävän kylmän” tädin seurassa Ninnin itseyyden tunne on hiipunut pois, minkä seurauksena hänessä ei näytä olevan ”yhtään eloa”, kuten Pikku Myy huomaa.

Ninnin tapaus on erityisen traaginen, koska myös hänen ulkoinen olemuksensa on toistuvasti saanut osakseen ivaa. Jos Ninni olisi kasvanut tunnekylläisen hoitajan kanssa, joka olisi kuitenkin arvostanut hänen ulkoisesti näkyviä tekojaan ja saavutuksiaan, hänen kehityksensä olisi todennäköisesti ollut hyvin erilainen. Kukapa tietää, hänestä olisi voinut kasvaa salaisesti tyhjiyden tunteen kanssa kamppaile-

va narsistinen menestyjä (ks. Winnicott 1965, 143). Ninni on sen sijaan eräänlainen narsistin vastakohta. Tämä juontaa juurensa toiseen traumatisoivaan tekijään: tädin murskaavaan ironiaan, jonka myötä Ninni on, kirjaimellisesti, *menettänyt kasvonsa* (Lantz 2012). Tädin tukahduttaessa Ninnin sisäisen ja ulkoisen merkityksellisyyden, tällä ei ole paikkaa mihin mennä: hän ei voi paikata sisäistä tyhjiötään korostamalla ulkoisia saavutuksiaan tai ulkonäköään, koska nämä saavat osakseen vain ivaa, eikä hän voi paeta jatkuvaa ulkoista nöyryytystä sisäiseen maailmaansa, koska se ei päässyt kehittymään tarpeeksi vahvaksi. Ninnin tädin ilmeinen toive, ettei Ninni olisi osa hänen elämäänsä, on tavallaan toteuttanut itse itsensä: toive on ollut läsnä tädin sanallisessa palautteessa, ruumiinkielessä ja tunnekylläisyydessä, ja rakentaessaan identiteettiään suhteessa tällaiseen vääristävään peiliin, Ninni ei lopulta ole voinut muuta kuin muuttua näkymättömäksi.³

Muumimamma on epäilemättä oikeilla jäljillä arvellessaan, että Ninni ”haluaa” olla näkymätön: hän ei tietenkään ”halua” olla näkymätön vapaan valinnan merkityksessä, mutta hänen näkymättömyytensä on silti joltain *ymmärrettävää*: puolustusmekanismi. Tätä selvittääksemme on syytä palata vauvoin. Kuten sanottu, kehityksen varhaisimmissa vaiheissa tunne ja sen ilmaus ovat eriytymättömiä: vauva luontevasti näyttää ulkoisesti sen minkä sisäisesti tuntee, eikä kainostele, sensuroi tai häpeä reaktioitaan lainkaan. Tässä mielessä vauva on ”suora” tai ”rehellinen” (Winnicott 1989, 21–23). Vanhemman suorittaman peilaamisen yksi tärkeimmistä tehtävistä on mahdollistaa se, että lapsi kykenee pysymään kosketuksissa tuntemuksiinsa silloinkin kun joutuu odottamaan tai ei saa mitä haluaa. Hoitajan tunnevasteen ollessa merkittävästi puutteellinen tai ambivalentti – kuten esimerkiksi tapauksissa, joissa äiti kärsii synnytyksen jälkeisestä masennuksesta tai bipolaarihäiriöstä – vauvat tunnetusti alkavat kehittää erinäisiä psykologisia selviytymisstrategioita. He oppivat enustamaan hoitajan mielialoja ”kuin säätä” (Winnicott 1971, 151–152): arvellessaan, että hoitaja joko hajoaa, hätäntyy, suuttuu

tai ei lainkaan reagoi, jos tämä-tai-tuo tunne ilmaistaan juuri nyt, lapsi kätkee tunteensa ja jää odottamaan otollisempaa hetkeä, jolloin tuon tunteen ilmaiseminen tuntuu taas turvaliselta. Tällä välin lapsi pidättelee tunnettaan, mikä oikeastaan tarkoittaa, että hän *teeskentelee* ("kaikki on hyvin", "ei sattunut"): hän antaa ulospäin aivan eri vaikutelman kuin miltä hänestä paraikaa sisäisesti tuntuu. Lapset toki normaalistikin oppivat odottamaan, kes-tämään halujensa ja tarpeidensa painetta, ja tämä kyky on tärkeä myöhemmässä sosiaalisessa elämässä, mutta jos mainittu harkitseminen muodostuu vallitsevaksi toimintatavaksi tunteita ilmaistaessa, lapsen käsitys omasta ulkoisesta vaikutelmastaan saattaa painottua hänen itseyttämisensä: se, millä todella on merkitystä, on se, minkä vaikutelma minusta saa ulkoapäin, ei se miltä minusta sisäisesti tuntuu; saan sen, minkä haluan vain, jos harkitsen tarkkaan, minkä osan itsestäni annan ilmi ja milloin. *Vaikutelma* (*seeming*) muodostuu tällöin tärkeämmäksi kuin *oleminen* (*being*), kuten Kierkegaard sanoisi (Kierkegaard 1993, 53).

Winnicott käyttää termejä "tosi ja epätosi itse" (*true and false self*) analysoidessaan tunteen ja ilmauksen välistä epäsuhtaa. "Epätosi", teeskentelevä itse on kuin sosiaalinen kuori: se hahmottuu suhteessa toisiin ihmisiin ja mukautuu kulloisiinkin sosiaalisiin vaatimuksiin (Stern 1985, 227–228). Termin patologisesta sävystä huolimatta kyseessä on asteittainen ja tietystä määrin normaali ilmiö (Winnicott 1965, 141–142): me emme aina näytä kaikkea ulospäin, ja kyky kätkeä muilta se, miltä meistä todella tuntuu, on sekin tärkeä sosiaalinen kyky (ks. von Buchholtz 2011). Alue, jota me tällöin varjelemme, on spontaanien yllykkeittemme, tunteidemme ja halujemme alue, itseytemme ydin (*true self*), jonka julkituominen on aina riski, koska se voi johtaa psykologiseen nöyryytykseen. "Epätodella itsellä on yksi positiivinen ja erittäin tärkeä funktio, tosi-itseen kätkeminen, ja tämän se tekee mukautumalla ympäristön vaatimuksiin" (Winnicott 1965, 146). Narsistinen henkilö mukautuu ympäristön vaatimuksiin muuntelemalla aktiivisesti omaa julkisivuaan: hän on rakentanut itselleen voimakkaan *kuoren*, enemmän

tai vähemmän samastunut siihen, ja tarkkaan säätelee sitä, miltä hän muiden silmissä näyttäytyy. Ninni sen sijaan mukautuu ympäristön vaatimuksiin muuttamalla näkymättömäksi, tekemättä koskaan numeroa itsestään. Tämä on ymmärrettävää ottaen huomioon, että hänen varhaisessa kasvuympäristössään itsen ilmaiseminen ja häpeä ovat kulkeneet käsi kädessä: aina kun hän on spontaanisti näyttänyt itsensä, seurauksena on ollut psykologista tuskaa, kylmyyttä ja ivaa. Näkymättömyys on ymmärrettävästi ollut hänen tapansa mukautua tällaisiin ympäristöllisiin olosuhteisiin – tekemällä itsensä näkymättömäksi hän on ikään kuin etukäteen varjellut itseään psykologisilta loukkauksilta. Tavallaan juuri näkymättömyydessään Ninni on Muumeille hyvinkin "silmiinpistävä", "kiinnostava", ja jopa "suosittu", ja Ninnin kohdalla näkymättömyys tulee siten lähimmäksi sitä, mitä Winnicott kutsuu epätodeksi itseksi, itsen ulospäin näkyväksi kuoreksi. Toisaalta näyttäessään ulospäin tyhjältä, Ninni on tavallaan uskollinen sisäiselle tyhjyydelleen.⁴

Hyvästä syystä voidaan kysyä: miksi Ninni on näkymätön *kaikkien* eikä vain tätinsä seurassa? Tämä selittyy sillä, että Ninnin tädillä on ollut erityinen kehityksellinen asema: ensisijaisena hoitajana toimiessaan tati ei ole ollut Ninnille vain yksi *toinen ihminen* muiden joukossa, vaan myös *esikuva toisille ihmisille*. Winnicottia mukaillen, lapsen hoitaja ei ole vain yksi peili muiden joukossa vaan myös "peilin edelläkävijä" (*precursor of the mirror*) (Winnicott 1971, 149) – siis kirjaimellisesti jokin, joka edeltä käsin säättää tai kohdistaa muut peilit. Freudin käsittein suhde hoitajaan toimii "painolaattana" lapsen tuleville objektisuhteille, jotka ovat siten ensialkuun ikään kuin "uusintapainoksia" tai "korjattuja versioita" (ks. Taipale 2010; Taipale 2015). Kohut puhuu tässä yhteydessä "peilitransferenssista": varhaisimmat objektisuhteemme hahmottavat edeltä käsin paitsi sen, miten ensialkuun suhtaudumme kuhunkin uuteen tuttavuuteen, myös sen miten oletamme muiden *näkevän ja huomioivan* meidät (ks. Kohut 1971, 143–). Transferenssi siten osittain selittää, miksei Muumien ystävällisyys välittömästi auta Ninniä: jotta Ninnin traumaperäinen

ennakkokäsitys, jonka mukaan spontaani avautuminen johtaa väijäämättä nöyryytykseen, häpeään ja psyykkiseen tuskaan, voisi näyttäytyä vanhentuneena, menneeseen kuuluvana, sen tilalle täytyy rakentaa uudenlainen oletushorisontti, jonka muotoutuminen ja vakiintuminen vie oman aikansa. Ninnille tämä terapeutin prosessi alkaa Tuu-tikin esitellessä Muumit hänen uutena *perheenään*.

3. Terapia: Kannattelevan perustan jälleenrakentamistyö

Se, että juuri Tuu-tikki tuo Ninnin Muumien luokse ja näin käynnistää hänen identiteettinsä vahvistamisprosessin, ei ole sattumaa. Muumi-kirjoissa Tuu-tikki on usein välittäjäroolissa; hän on Winnicottilaisittain ”transitionaalinen” hahmo, joka mahdollistaa vuoropuhelun tutun (muumilaakson) ja vieraan (ulkomaailman) välillä. Lieneekö sekään sattumaa, että Tuu-tikki asustaa laiturin päässä olevalla uimahuoneella, ei siis oikeastaan maalla eikä merellä, vaan Muumilaakson vankan perustan ja epävakaiden syvyksien välisessä tilassa? *Taikatalvi*-kirjassa Muumipeikon odottamatta herätessä talviuunitaan Tuu-tikki opastaa häntä talven vieraassa maailmassa, joka on toki ollut olemassa koko ajan, mutta Muumipeikolle näkymättömissä. Tuu-tikin tiedetään edustavan Tove Janssonin elämänkumppania *Tuulikki* Pietilää, jonka kanssa Jansson on tutustunut maailmaan, joka oli ollut hänelle aiemmin näkymättömissä. Ja ”Näkymättömän lapsen” tarinassa Tuu-tikki jälleen kerran käynnistää prosessin, jonka myötä jokin näkymätön, Ninni, tulee hiljalleen näkyväksi.

Ninnin oleskelu Muumitalossa voidaan nähdä vertauskuvana intensiiviselle terapiaprosessille eri vaiheineen. Hän saapuu Muumitaloon epäroiden ja alkaa hiljalleen luottaa Muumeihin (so. terapeuttiin). Alun nopean edistymisen jaksoa seuraa turhauttava pysähtyneen edistymisen jakso, joka lopulta johtaa ratkaisevaan edistysaskeleeseen. Ninnin ”terapiaprosessissa” voidaan erottaa kolme erityisen merkittävää vaihetta: ensinnäkin Ninnin saapuminen Muumitaloon, toiseksi oivallus ettei Ninni osaa leikkiä, ja kolmanneksi kohtaaminen, jossa Ninnin kasvot lopulta ilmaantuvat.

Ninnin vierailu Muumitalossa alkaa kuin tietynlainen terapiasuhte. Ennen kuin Ninni astuu sisäin, Tuu-tikki antaa Muumeille eräänlaisen oraalisen potilaskuvauksen tai ”lähetteen”: *nuori tyttö; muuttunut näkymättömäksi hoitajansa psykologisen kaltoinkohtelun myötä; tehtävä jälleen näkyväksi*. Ninnin käydessä sisäin Muumitaloon Tuu-tikin kertomus edeltä käsin hahmottaa Muumien käsityksen hänestä. Muumeille tarjottavan alustavan ”diagnoosin” mukaan Ninni on ujo ja arka, ja ”hoitosuunnitelma” muodostetaan tämän pohjalta: ”Ehkä hän tahtoo olla jonkin aikaa näkymätön. Tuu-tikkihan sanoi, että hän on ujo. Minusta on parempi antaa lapsen olla rauhassa, kunnes keksimme jotain parempaa.”

Puntaroidessaan miten edetä Ninnin kanssa Muumimamma toistuvasti kääntyy *isoäitinsä* puoleen. Lyhyessä tarinassa isoäiti mainitaan poikkeuksellisen monta kertaa – ja aina kiitollisuuden ja kunnioituksen sävyttämänä. Ensimmäisenä iltana Muumimamma kääntyy isoäidin muistiinpanojen puoleen: hän puntaroi, miten hänen itsensä sisäistämä äitihahmo toimisi vastaavassa tilanteessa. Aina kun Ninnin tilassa tapahtuu edistystä, Muumimamma antaa kunnian tästä isoäidilleen, ja koko tarina jopa päättyy sanoihin: ”Se on kokonaan isoäidin ansiota.” Muumimamma on tietoinen siitä, että hänen kykynsä olla riittävän hyvä äidillinen hahmo Ninnille on mahdollista vain, koska hän on itse saanut osakseen riittävän hyvää hoivaa: tämän kokemansa hoivan hän nyt antaa eteenpäin. Myös Freudin sanat superegon periytyvyydestä sopivat tähän kohtaan hyvin: ”Niinpä lapsen yliminä oikeastaan ei muodostukaan sen vanhempien mukaiseksi vaan sen vanhempien yliminän mukaiseksi” (Freud 1964, 464). Psykologisesti herkkävaistoinen Muumimamma tajuaa, että se mitä Ninni alkaa hänen seurassaan sisäistää ei ole ensi sijassa Muumimamma vaan Muumimamman yliminä, hänen sisäistetty äidillinen ideaalinsa – hänen isoäitinsä.

Isoäidin vanhat muistiinpanot, joita Muumimamma alkaa konsultoida heti ensimmäisenä iltana, ovat alkukielellä ”hus-kur” – siis kirjaimellisesti ”koti-lääke” tai ”koti-kuuri”. Sanaa ”koti-” ei tule tässä yhteydessä ymmärtää lääke-

keen tai kuurin laadullisena tarkennuksena; se enemmänkin viittaa ”lääkkeen” vaikuttavaan ainesosaan. Aivan kuten Freudin kuuluisassa väitteessä, jonka mukaan psykoanalyysi on *puhe-hoitoa* (*Sprach-Kur*), ”puhe” on parantava ainesosa itse, niin samoin tässä kohtaa ”koti” on lääke itse. Itse asiassa materiaallinen lääkesekoitus, jota Muumimamma isoäidin muistiinpanojen mukaan valmistaa ja sekoittaa Ninnin kahviin, voidaan nähdä *plasebona*, lumelääkkeenä. Tämä tulkinta saa lisää tukea, kun tarinaa luetaan tarkkaan: ensimmäisenä aamuna Ninnin kavutessa alas huoneestaan hänen tassunsa ovat *jo tulleet* näkyviksi hänen istuessaan aamukahville. Muumipeikko juoksee kertomaan Ninnin edistyksestä äidilleen, ja Muumimamma antaa kunnian isoäidilleen seuraavin sanoin: ”Isoäiti taisi kyllä asiansa. Olin aika nokkela sekoittaessani kotilääkettä Ninnin kahviin.” Ninni ei siis ole vielä juonut kahvia, kun hänen jalkansa ovat *jo tulleet* näkyviin. Isoäiti epäilemättä taisi asiansa. Mutta Ninniä ei paranna kahviin sekoitettu lääke. Häntä parantaa *koti*.

Muumit tekevät kaikkensa, jotta Ninni tuntisi olonsa kotoisaksi, ja he painottavat, että Ninni voi vapaasti ilmaista heille myös tarpeitaan ja kielteisiä tunteitaan, vaikka keskellä yötä: ”Jos sinua pelottaa tai tarvitset jotakin, tule vain alas ja kilise.” Psykologisesti tarkkavainuinen Muumimamma ymmärtää, että Ninni tarvitsee ennen kaikkea *turvallisen, kannattelevan perustan*, jonka varassa hän voi rakentaa identiteettiään. On tuskin silkkää sattumaa, että Ninnistä näkyväksi tulevat ensin tassut ja jalat, siis se osa hänestä joka on *kosketuksissa häntä kannattelevaan perustaan*. Mahlerin perinteisin käsittein ilmaistuna Ninni on tiellä kohti eriytymistä ja yksilöitymistä (ks. Mahler ym. 1975, 4), mutta hänen itseyden tunteensa ollessa vielä heikko, vakiintumaton ja haavoittuvainen hän taantuu helposti ja sulautuu kannattelevaan perustaan – Jansson kirjoittaa, että kun Ninni hillopurkin pudotettuaan pelästyy, ”hänen tassujaan pystyi enää hädin tuskin erottamaan ruohikosta”, mikä kuvauksena on hyvin samansuuntainen kuin kuvaus vierastavasta vauvasta joka tuntemattoman katsoessa häntä kääntää päänsä äitinsä syliin, yrittäen

ikään kuin kaivautua, sulautua tai kadota siihen. Mitä luottavammin Ninni tuntee kannattelevan perustan jalkojensa alla, sitä luottavammin hän myös tuntee omat jalkansa perustaa vasten.

Ninnin näkymättömyydellä on kaksi etiologista tekijää (tädin tunnekylläisyys ja murskaava vähättely), ja hän vastaavasti myös tulee näkyväksi kahdessa vaiheessa. Tässä mielessä kohtaus, jossa muille valkenee ettei Ninni osaa leikkiä, muodostaa tarinassa käännekohtan. Ninni on jo paljolti näkyvissä ja jopa puhuu, kun Muumit joutuvat tarkistamaan alustavaa ”diagnoosiaan”: he olivat tähän saakka olettaleet, että kunhan Ninni saadaan ulkoisesti näkyväksi, näkyviin tulevat myös hänen tunteensa ja spontaanit reaktionsa (hänen tosi-itsensä), mutta alkaessaan leikkiä hänen kanssaan, he huomaavat, että Ninni on vahingoittunut myös ”sisäisesti”. Hän ei ainoastaan sosiaalisesti kainostele tai ujostele itseään; sisällä ei näytä olevan mitään, kuten Pikky Myy tajuaa: ”Eikö sinussa ole yhtään eloa?” ”Leikin on oltava spontaania, ei sääntöjen seuraamista tai alistuvaista, jotta psykoterapiaa voidaan tehdä” (Winnicott 1971, 68), mutta tähän Ninni ei ole vielä valmis. Tajutessaan Ninnin ongelmien syvyyden, ”hoitosuunnitelmaa” joudutaan päivittämään: Muumimamma lopettaa isoäidin lääkkeen antamisen, aivan kuin hän tajuaisi, ettei Ninniä saa näkyväksi *aktiivisesti yrittämällä*. ”Leikkiminen edellyttää luottamusta” (Winnicott 1971, 69), ja jälkimmäisen rakentamiseksi tarvitaan aikaa ja kärsivällisyyttä.

Vaikka Ninnin kehitys näyttää pysähtyvän, asiat ovat kuitenkin jo alkaneet muuttua: Ninni ei ole enää yksin. Hän ripustautuu Muumimammaan, ja on miltei yhtä hänen kanssaan:

”Päivät kuluivat ja Ninni oli jatkuvasti vailla kasvoja. Kaikki tottuivat näkemään hänen ruusunpunaisen leninkinsä vaeltavan Muumipeikon äidin perässä. Heti kun äiti pysähtyi, loppui kulkusen kilinä, ja kun hän lähti eteenpäin, se alkoi jälleen.”

Winnicottin kuuluisaa lausahdusta – ”ei ole mitään sellaista kuin vauva” (Winnicott 1984, 99) – mukailien voidaan sanoa, että tässä vaiheessa ei vielä ole yksikköä ”Ninni”. Ninnin ja Muumimamman suhde on tässä vaihees-

sa symbioottinen, he ovat eriytymättömiä, ja yhden läsnäolosta voidaan päätellä toisenkin läsnäolo: kilisevän kellon kuullessaan muut välittömästi tietävät, että ei vain Ninni vaan myös Muumimamma on lähellä. Psykologisesti Ninni ei ole vielä mitään ilman Muumimammaa, ja hänen kehityksellinen tavoitteensa on kasvaa irti tästä eriytymättömyydestä ja riippuvaisuudesta.

Tarina päättyi rannalla. Ninni näkee meren ”ensimmäistä kertaa” ja reagoi kummallisesti: meri on hänestä ”liian suuri” ja ”kammottava” (*hemska*, jonka saksankielinen vastine olisi *unheimlich*). Ninni kävelee aivan veden tuntumaan ja seisoo märällä hiekalla (meren ja maan rajalla) huomatessaan Muumipapan aikovan työntää Muumimamma veteen. Ninnin aggressio murtautuu esiin, hän puree Muumipappaa häntään ja huutaa raivoisesti: ”*Uskalkin* työntää hänet suureen kammottavaan mereen!” Ja kun Muumipappa putoaa itse veteen, Ninni purskahtaa nauramaan.

Ninnin ratkaisevan reaktion motiiveja voidaan tulkita useasta näkökulmasta. Kohtauksessa voidaan nähdä orastava *oidipaallinen* asetelma: isähahmo esiintyy uhkana lapsen ja äitihahmon intiimille suhteelle – äitihahmo onkin myös isähahmon rakkausobjekti eikä vain lapsen. Ninnin kokemus siitä, että isähahmo ”aikoo työntää” äitihahmon mereen voidaan tulkita myös seksuaalisesti sävyttyneenä mustasukkaisuuden kokemuksena: lapsi tajuaa, että isällä ja äidillä on keskenään jotain selkeää jännittävää ja aggressiivista meneillään, mihin lapsi ei ole lainkaan osallinen (ja siinä, että Ninni puree Muumipappaa nimenomaan häntään, selkeästi erottuvaan ruumiilliseen ulokkeeseen, voidaan nähdä symbolinen kastroatioive). Toisin kuin perinteisessä freudilaisessa asetelmassa, tytön rakkausobjektina on tässä toki äiti eikä isä, mutta tämä muunnelma saattaisi kuitenkin sopia hyvin yhteen Janssonin homoseksuaalisuuden kanssa: ehkäpä Ninni on homoseksuaalinen tyttö.

Oli miten oli, on mielenkiintoista tulkita loppukohtausta triadisena asetelman syntykuvauksena. Kuten jo mainitsin, Muumi-kirjoissa *meri* usein symbolisoi vierasta, arvaamatonta ja itsestä riippumatonta ulkoista maailmaa:

meri on tutun, vankan ja turvallisen Muumi-laakson hallitsemaan ja epävakaa ulkopuoli. Tämän tulkinnan valossa kohtaus, jossa Ninni näkee meren ensimmäistä kertaa ja alkaa ”kitistä” (*gnälla*), voidaan tulkita hangoitteluna realiteetteja vastaan: Muumipapan aikoessa tönäistä Muumimamman mereen Ninni joutuu ”ensimmäistä kertaa” kasvokkain sen mahdollisuuden kanssa, ettei Muumimamma ehkä olekaan olemassa vain häntä varten – kuten Kohutin ”itseobjekti”, Winnicottin ”subjektiivinen objekti” tai Tähkän ”funktionaalinen objekti” – vaan myös hänestä riippumatta. Näin ollen ajatus siitä, että Mamma voisi pudota mereen, on oikeastaan ajatus siitä, että Mamma on tosiasiaa jotain hänestä erillistä ja riippumatonta – ja jotain minkä voi myös menettää. Ja äitihahmon hahmottuessa hänestä itsestään erillisenä ja riippumattomana, Ninni joutuu epäsuorasti kasvotusten myös *oman* erillisyytensä kanssa, minkä voi ajatella herättävän tiedostamatonta vastarintaa ja aggressiota. Aggression näyttämisen myötä Ninni ”oppii tappelemaan”, mikä riemastuttaa erityisesti Pikku Myytä.

Vaihtoehtoiset tulkinnat ovat toki mahdollisia, ja rikas tarina salliikin niitä melkoisen paljon. Myös transferenssilla saattaa olla osansa. Muumipapan leikkimielinen aikomus tehdä Muumimammalle ”kiusaa” saattaa tiedostamatta herättää Ninnin mielessä mielikuvan häntä ”kiusanneesta” ironisesta tädistä: vaikka Ninnin ele ilmiasussaan toteutuu *preesensissä* (”ei saa”), on se ehkä reagointia meneeseen (”ei olisi saanut!”). Toista mahdollista tulkintalinjaa voitaisiin hahmotella ajattelemalla Muumit yhden terapeutin tai hoitajan eri puolina tai aspekteina. Muumipapan yritystä työntää Muumimamma mereen (tai tällä mahdollisuudella leikkittelyä) voitaisiin tällöin tulkita terapeutin/hoitajan yrityksenä irrottautua potilaan häneen suuntaamasta idealisoivasta projektioista. Tämä tulkinta saattaisi täydentää yllä esitettyjä tulkintoja: myös tässä tulkinnassa potilaan/lapsen reaktio kumpuaa oivalluksesta, että terapeutti/hoitaja ei olekaan ”täydellisen hyvä objekti”. Ninnin aggressio voitaisiin tällöin vastaavasti nähdä yrityksenä tuhota terapeutin/äidin esiintuotu epätoivottu

puoli – siis yrityksenä ”tuhota objekti” (Winnicott 1989, 227).⁵

Riippumatta siitä, mitä ylläolevista tulkintalinjoista seurataan (jos ainuttakaan), Ninnin aggressio näyttää liittyvän oivallukseen, että jotain sellaista on tapahtumaisillaan minkä hän ei *haluaisi* tapahtuvan. Tämä *haluaminen* on Ninnin kohdalla ennenkuulumatonta: Muumien kannattelevassa ympäristössä Ninnin olemassaolon ja jatkuvuuden tunne on pääsyyt vakiintumaan, ja jos jatkuvuus on uhattuna, seuraa vastarinta ja aggressio. Vaikka Ninnin toiminta laiturilla saattaa näyttytyä ulkoapäin katsottuna altruistisena ja epäitsekäänä (jonnekin toisen suojelemisena), nähdäkseni kyse on itsen suojelusta. Muumimammalla on merkittävä rooli Ninnin elämässä, ja Ninnin aggressio suojelee ensi sijassa hänen oman elämänsä jatkuvuutta: Muumipapan aikomus sysätä Muumimamma, tai vetää hänet mukanaan, Ninnistä riippumattoman vieraan ulkomaailman syvyysiin (mereen) on Ninnin näkökulmasta uhka hänen omalle olemassaololleen.

Ninnin nauru voidaan tulkita regressiivisesti tai progressiivisesti. Regressiivisesti tulkittuna Ninni nauraa, koska hänen toiveensa toteutuu: Muumipapan itsensä pudotessa mereen Ninnin ja Muumimamman intiimiä suhdetta tai symbioottista ykseyttä uhkaava tekijä on tällä erää tehty voimattomaksi, ja elämä voi jatkua entiseen tapaan. Progressiivisempaa tulkintaa voidaan hahmotella ajattelemalla, että Ninnin nauru kuvastaa uutta kykyä, jolle aggressio on raivannut tien: *kyky leikkiä, avautua mahdolliselle*. Rannalla Ninni ei aluksi tunnista leikkisyyttä Muumipapan aikomuksessa työntää Muumimamma mereen; huumorintajuttomasti hän pikemminkin näkee dramaattisen tapahtuman arvaamattomine seuraamuksineen, eikä kestä tähän liittyvää epävarmuutta. Mutta vapauttessaan aggressionsa ja puremalla Muumipappaa Ninni tulee itse tehneeksi jotain, millä on arvaamattomia seuraamuksia. ”Spontaani ele on tosi-itsen toimintaa”, Winnicott kirjoittaa (Winnicott 1965, 147), ja Ninnin teko on epäilemättä spontaani – hän ei pure Muumipappaa ulkoisista vaan sisäisistä syistä, ja näin hän samalla tuo esiin todellisen itsensä (*true self*). Mikä tärkeintä, tästä ei seuraakaan psykakis-

tä tuskaa (kuten tädin kanssa); päin vastoin, Ninnin spontaani aggressio saa Pikku Myyltä suoranaista ylistystä (”Hyvää työtä!”) ja myös hänen ulkoinen vaikutelmansa saa Muumi-peikolta heti myönteistä palautetta (”Hän on herttainen!”). Vaikka Ninni pyrki aggressiollaan tuhoamaan objektin, objekti ei tuhoutunut eikä (siten) myöskään hän itse. Winnicott kirjoittaa:

”Maailman kaikissa kielissä kaikkein aggressiivisimmat sanat löytävät ilmauksensa väitteessä: ’MINÄ OLEN.’ – Aikuisiksi lukeutuvat varsinaisesti vain ne yhteiskunnan jäsenet, jotka ovat kehittyneet riittävästi voidakseen esittää tämän väitteen.” (Winnicott 1986, 141.)

Aggressiivisesti Ninni tuo itsensä esiin muiden läsnäollessa; hän ottaa aktiivisesti paikan sosiaalisessa maailmassa. Ninnin nauru on kaikkea muuta kuin ivallista tai sarkastista: hän ei naura Muumipapalle, vaan naurun voidaan pikemminkin nähdä ilmaisevan hänen uutta avoimuuttaan mahdolliselle: leikkisyyttä. Ninnin aggressio esittää väitteen ”minä olen!” ja samalla se raivaa tien oivallukselle: ”Minä voin olla.” Ja mitä Ninni kokee voivansa olla, hän jo tajuaa potentiaalisesti olevansa. Jos psykoterapia tähtää potilaan *leikin* mahdollistamiseen ja tukemiseen (Winnicott 1971, 51, 56), niin Ninnin kehitysprosessi siten kulminoituu rannan muodostamalle ”leikkikentälle” (ks. Winnicott 1971, 63).

Loppusanat

Lyhyesti tiivistäen, Tove Janssonin ”Näkymätön lapsi” nostaa esiin monia sellaisia seikkoja itsekokemuksesta ja sosiaalisesta elämästä, jotka usein otetaan itsestäänselvyyksinä. Pidämme ilmiselvänä, että meillä kaikilla on ydinitseys, spontaanien motivaatioiden ja impulssien alue, johon olemme alituisesti kosketuksissa; samoin pidämme helposti itsestäänselvänä sitä, että olemme sosiaalisesti näkyviä ainakin joillekin kanssaihmisille. Ninnin tarina, vaikkakin fiktiivinen, vakuuttavasti ja kaunopuheisesti näyttää, että kumpikaan näistä ei tosiasiaassa ole itsestäänselvyys. Kaikessa lyhykäisyydessään tarina selvittää näitä teemoja rikkaalla ja leikkisällä tavalla, näin jättäen auki monet mahdolliset tulkintapolut.

Viitteet

1. Jansson käyttää sanoja ”*har du ingen sprätt i dig?*”. *Sprätt* tarkoittaa ”keikaria” tai ”elostelijaa”, ja verbi *sprätta* keikailemista, heittelemistä, hyppimistä, elostelua, jne. Yhteistä näille merkityksille näyttää olevan ulkoisesti havaittava elinvoimaisuus. Laila Järvisen suomenoksessa termi kääntyy sanalla ”puhti”.

2. Eräs Kohutin potilaskuvaus tulee lähelle Ninnin tapausta: ”Patient B. – – remembered from his childhood the following destructive reaction of his mother. As he would tell her about some achievement or experience she seemed not only to be cold and inattentive but instead of responding to him at the event that he was describing would suddenly remind critically about the details of his appearance of current behavior (‘Don’t move your hands while you are talking!’ etc.). This reaction must have been experienced by him not only as a rejection of the particular display for which needed a confirming response but also as an active destruction of the cohesiveness of his self experience (by shifting attention to a *part* of his body) just at the most vulnerable moment when he was offering his total self for approval.” (Kohut 1971, 121.)

3. Tarinassa ei kerrota mitään Ninnin vanhemmista eikä liioin kehitysvaiheesta, jossa Ninnin täti on ottanut hänet hoitaakseen. Ninni on kuitenkin muuttunut näkymättömäksi tädin hoivissa, eli ollut näkyvä aikaisemmin, mikä viittaisi siihen, että hänen täytyntä saada osakseen hoivaa ja kiintymystä jo jonkin aikaa ennen tädille joutumista. Tälle ounastelulle antaa perusteita myös se, että Ninni toipuu näinkin hyvin ja nopeasti.

4. Voidaan kysyä, onko Ninnin mieltä organisoiva periaate enää positiivinen narsismi vai tulisiko pikemminkin puhua ”negatiivisesta” tai ”mustasta” narsismista. Näistä käsitteistä, ks. Lantz 1996.

5. Näitä eri tulkintalinjoja hahmotellessani olen oppinut paljon keskusteluista Päivi Aho-Mustosen, Henrik Enckellin ja Jukka Laajarinteen kanssa.

Kiitokset

Olen kiitollisuudenvelassa etenkin seuraaville henkilöille: Kai Alhanen, Henrik Enckell, Gunnar Karlsson, Jussi Kotkavirta, Jukka Laajarinne, Pirjo Lantz, Johannes Lehtonen ja Petra Nyman-Salonen. Haluan kiittää myös Suomen psykoanalyttista yhdistystä, jonka tutkijakonsortiossa olen esitellyt artikkelin aiempaa versiota. Viimeiseksi haluan kiittää tyttäriäni Pihlaa ja Veeraa, jotka ovat jaksaneet iltasatuna kuunnella Ninnin tarinan monet kerrat.

Artikkeli hyväksytty 15.1.2016

Kirjallisuus

von Buchholtz, Jutta (2011). The invisible child: some thoughts on being seen and heard. C. G. Jung Society of Atlanta, Fall 2011.

Freud, Sigmund (1964). Johdatus psykoanalyysiin. Suom. Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.

Honneth, Axel (2001). Invisibility: on the epistemology of recognition. Proceedings of the Aristotelian Society (Supplementary Volumes), 75, 111–139.

Jansson, Tove (1962). Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia. Suom. Laila Järvinen (alkup. Det osynliga barnet. Och andra berättelser, 1962). Helsinki: WSOY.

Kierkegaard, Søren (1847/1993). Upbuilding discourses in various spirits. Käännös H. V. Hong ja E. H. Hong. Princeton: Princeton University Press.

Kohut, Heinz (1971). The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic disorders. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Laajarinne, Jukka (2009). Muumit ja olemisen arvoitus. Jyväskylä: Atena.

Lantz, Pirjo (1996). To be a living dead: the negative reverse of narcissism. The Scandinavian Psychoanalytic Review, 19, 109–218.

Lantz, Pirjo (2012). Det osynliga barnet: på spaning efter en undangömt identität. Instinkten, 3/2012, 13–19.

Mahler, Margaret, Pine, Fred, Bergman, Anni (1975). The psychological birth of the human infant. New York: Basic Books.

Reddy, Vasudevi (2008). How infants know minds. Cambridge & London: Harvard University Press.

Stern, Daniel (1985). The interpersonal world of the infant: A view from psychoanalysis and developmental psychology. New York: Basic Books.

Taipale, Joonas (2010). Halu ja omatunto: Husserl ja Freud toiminnan normatiivisista rakenteista. Teoksessa Klockars, Kristian, Niiniluoto, Ilkka, Rolin, Kristina (toim.), Oikeus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Taipale, Joonas (2015). The anachronous other: empathy and transference in early phenomenology and psychoanalysis. *Studia Phaenomenologica*, XV, 331–348.

Taipale, Joonas (2016). From types to tokens: empathy and typification. Moran, Dermot & Szanto, Thomas (toim.), *Phenomenology of sociality: Discovering the 'We'*, 143–158. London: Routledge.

Tronick, Edward, Adamson, Lauren, Als, Heidelise, Brazelton, T. Berry (1975). Infant emotions in normal and perturbed interactions. Esitelmä Society for Research in Child Development -seuran kokouksessa. Denver, CO.

Tähkä, Veikko (1993). Mind and its treatment: A psychoanalytic approach. New York: International Universities Press.

Winnicott, Donald W. (1965). The maturational processes and the facilitating environment. New York: International Universities Press.

Winnicott, Donald W. (1971). *Playing and reality*. London & New York: Routledge.

Winnicott, Donald W. (1986). *Home is where we start from: Essays by a psychoanalyst*. Penguin books.

Winnicott, Donald W. (1989). *Psycho-analytic explorations*. Toim. Clare Winnicott, Ray Shepherd ja Madeleine Davis. London: Karnac Books.